

Miloš
Mikeln

Še malo bo treba potrpeti

1. Biti pisatelj in obenem Slovenec po mojem mnenju prav nič ne »zaplete stvari«. Tudi pri citiranih, Prešernu in Cankarju, ne vidim v zvezi s tem kakih zunajevropskih ali, kakor bi kdo mogoče v solzah rad ugotovil, celo ekstraterarnih posebnosti. Sta pač pisala, kot vsi ljudje peresa vedno in povsod, o svojih osebnih in svojih narodnih stiskah pa tudi o vsem drugem, kar pač prinese človeku, tudi Slovencu, njegovo minljivo življenje na svetu.

2. Če kdo piše zato, ker to čuti kot »dolžnost, povezano s pripadnostjo narodu«, je prikrajšan za ustvarjalno radost, se mi zdi – da ne povem tega istega bolj zajedljivo.

Dolžnost? Kajpada, kot pri vseh poklicih. Od zdravnika pričakujejo ljudje ob nevarni epidemiji, da ne glede na svoje zdravje pomaga drugim. Od gasilca, da gre nad ogenj, četudi ga to utegne stati glavo. Od pisatelja, človeka besede, pa, da v človeški in narodni stiski ne molči. To je vse.

3. »Dostopna spoznanja slovenskega zgodovinopisja« se najbrž nanašajo na zgodovino naše najnovejše dobe. Za zamolčanje pokolov v Robu, na Teharjah in tako naprej ne bi naložil krivde zgodovinarjem. Ko je bila pred poldrugim letom beseda o tem v svetu za kulturo bivše SZDL, sem kot njegov predsednik poskusil na svojo roko pri najbolj kompetentnih še živih akterjih tistih dogajanj dognati, ali je sploh izvedljivo tisto, za kar sem se zavzemal, namreč, identifikacija grobov in žrtev, nato pa vzpostavitev teh grobišč v kraje spomina, kakršnega zasluži vsak človeški grob. A sem mogel z lastno izkušnjo dognati, kakšna politična in civilizacijska volja (in tedaj tudi še moč) stoji za tem zamolčanjem.

Ta dejanja in njihovo skoraj polstoletno zamolčevanje jemljem tudi kot osebno sramoto in oseben poraz, saj sem pripadal političnemu gibanju, katerega voditelji so to izvedli in potem do svojega političnega odhoda (in čezenj) zamolčevali. Zamolčevali še najbolj pred lastno mlajšo generacijo.

Naši zgodovinski deficiti so pa kajpak ogromni. Nimamo prave zgodovine komunističnega gibanja od ustanovitve slovenske komunistične stranke (aprila 1920 v Ljubljani) dalje, njene boljše vizacije in stalinizacije sredi tridesetih let, ki je bila tako temeljita, da so partijo rajši v drugo ustanovili (na Čebinah), nadalje nimamo objektivne zgodovine slovenske »krščanske demokracije« (v narekovajih zato, ker je to sodobni termin za tedanjo SLS) z njenim militantnim antipodom boljše vizaciji levice pred začetkom II. svetovne vojne vred (julija 1939 na kongresu Kristusa Kralja na ljubljanskem stadionu 50.000 ljudi prisega, »da smo pripravljene dati življenje za zmago Gospodovo«), nimamo celovite zgodovine obdobja NOB, ker manjka zgodovina slovenske državljanske vojne 1942/45 s pokolom poraženih na njenem koncu vred, manjka objektivni prikaz Slovenske zaveze, Slovenske legije in drugih legij, Slovenskega domobranstva itn., itn.

Sedanje diletantsko rokohitrstvo raznih razkrivalcev »satanovih gnezd«

kajpak v tem pogledu ne pomeni nobenega napredka, nasprotno, kvečjemu podaljšuje čas nasilja nad zgodovinsko resnico.

So pa zdaj možnosti za zgodovino naše najnovejše dobe mnogo boljše kot do nedavna. Pri tem je treba opomniti, da marsičesa, kar so opravili zgodovinarji te dobe doslej, ne bo treba zavreči, kot bi mogoče kdo preveč goreče hotel.

4. »Ujetost v nacionalni prostor« me ne »obremenjuje« z nobenim »občutkom strahu ali vsaj zaskrbljenostjo«. Zakaj bi me? Ne razumem.

Če mi pri našem »nacionalnem prostoru« kaj ni pogodu, je tole: ko so pred petindvajsetimi leti igrali neki moj satirični tekst v dveh petinah tedanjih slovenskih gledališč in z njim podrl vse dotedanje rekorde v številu predstav, sem izražal, da bi bil, če bi bil Nemeč in bi dosegel podoben uspeh, materialno preskrbljen do smrti, moji potomci pa še kako generacijo potem.

A pač nisem Nemeč. Slovenec sem. Pa kaj je to takega? Ne razumem.

(P.S., ko smo že pri denarju:

Pač pa zdaj, po vprašanih 1, 2 in 4 te ankete, še malo bolje razumem miselnost, s katero sem se spopadal vsa leta svojega dela v založbi, a je nisem mogel premagati, namreč, miselnost, da je za slovenskega avtorja dovolj dober tudi najnižji avtorski honorar. Vidim, da ni zasidrana samo pri komercialistih naših naložb. To je miselnost, ki pojmuje pisateljevanje kot posebno slovensko narodno dolžnost, kot poseben dar za pretakanje rodoljubnih solza, kot žrtev, ki jo je tovrstno nadarjeni ali usposobljeni Slovenec dolžan skoraj brezplačno prispevati na oltar domovine, živi naj pa od česa drugega. Kot da je vsak slovenski pisatelj neke vrste Mati Tereza. Ampak potem je treba, kakor se pač preživlja Mati Tereza, tudi to je lepo in prav, postaviti pred vsako slovensko knjigarno pušico za miloščino pisateljem.)

5. Ali je s »konceom slovenske kulture« in s tem, da »slovenski jezik nima nikakršnih evropskih možnosti«, mišljeno nedavno pisanje nekega A. P. Železnikarja v Dnevniku? Tisto je bila taka neumnost, da se niti nihče ni resno obregnil vanjo.

6. Vse je povezano s politiko, literatura, predvsem dobra, še najmanj, najbolj pa seveda denar in kupčija. In izdajanje knjig je pač tudi kupčija, ne gre drugače. Gotovo bi bilo treba prevesti tri zadnje Čosićeve knjige, kako Seleničevo in tako naprej, a kaj, ko mora založnik najprej izračunati, ali bo te knjige prodal, komu, koliko. In tak račun ta čas najbrž pokaže, da s temi knjigami kupčije ne bo. Isto velja za slovenske avtorje v Srbiji ta čas.

7. Društvo pisateljev in P.E.N. sta v resnici opravila veliko za naš prehod v politično pluralistično družbo. S tem, ko je to opravljeno, ti organizaciji gotovo ne bosta več imeli take politične vloge kot zadnja leta.

8. Kakšen čas doživljamo zdaj Slovenci, ali res silimo spet enkrat »najbolj narazen, ko si najbolj prizadevamo za skupno misel in voljo«?

Na to vprašanje bi odgovoril nekoliko podrobneje.

Naša nova parlamentarna doba se je začela z oznanilom s predsedniškega mesta v parlamentu, da je zdaj državljanske vojne v Sloveniji naposled konec.

To kajpak ni bilo res.

Kajpak nismo do maja 1990 živeli v državljanski vojni. Daleč od tega. Bili smo tik pred koncem daljšega postopnega razvoja, izhajajočega iz bistveno drugačnih razmer kot drugod na Vzhodu, ki je privedel do tega, da je manjkal le še odločilni sunek iz okostenele otopelosti enostranskega režima, pa bi se družba znašla v pravem ravnotežju. Bili smo tik pred premikom iz enomiselnosti v pluralizem, iz skrajnosti v izravnavo, v ravnotežje, v ravnovesje.

Ampak ministri nove vlade ne odnehajo o tej dovčerajšnji državljanski vojni. Kajpak ljudje vidijo in vejo, da to ni res. Kajpak časopisi ne morejo opisovati tega, česar ni, če si hočejo obdržati ugled med bralci – nato si nakopljejo zamero teh, ki govorijo o državljanski vojni. Ti pa niso kdorkoli. So vlada. Torej vlada ustrahuje novinarje, ti se ne dajo, opozicija to izkoristi in hujska zoper vlado na vseh koncih in krajih, vlada mora kajpak tolči po opoziciji z vsemi kanoni – in nenadoma smo res skoraj pred državljansko vojno, se komu zdi.

Do tega ni prišlo zaradi nespretnosti vlade ali zaradi sabotaže potuhnjenih oprčnikov bivšega režima ali česa podobnega. To je tako rekoč neizogibno notranje protislovje naše nove vladavine.

Seveda nismo živeli niti v državljanski vojni niti v strašni tiraniji, ki bi jo bilo treba vreči s silo. To ni bil več nasilniški režim. To je bil režim v smrtni krizi, ki se je sam v sebi odločil za prelom. Reformisti v njem so mukoma odstranili od vzvodov vpliva in oblasti „boljševike“, konzervativce, kakor že kdo reče, in začeli izvajati prehod v parlamentarno demokracijo. Na volitvah, ki so jih pripravili, jim volilci kot naslednikom prejšnje oblasti kajpak po taki slabi izkušnji z njo niso zaupali več. To je bil prevrat na normalnih mirnih volitvah – a v resnici prevrat. Za prevrat pa so potrebni novi ljudje. Kakšni? Za prevrat se v položaju skorajšnjega ravnovesja kajpak ne bodo odločili ljudje, ki jim je v naturi odpor do skrajnosti, ki želijo izravnavo, uravnovešenje, ravnotežje. Za tak sunek, ki je kljub mirnemu zunanjemu videzu v resnici mala ali pa kar velika revolucija, se odločijo samo ljudje prevrata. Prevratniki. Reformatorji v prejšnjem režimu so pripravili za prehod v večstrankarstvo čisto vse – razen novih voditeljev, ki ne bi bili skrajneži, temveč ljudje ravnovesja. To se pač ni dalo, ker če bi kdo poskusil narediti še to, bi dobili romunski rezultat prevrata.

In zdaj vladajo v Sloveniji ljudje in stranke, ki so v dobršni meri nasprotje tega, kar ljudstvo pričakuje od njih: prevratniki, skrajneži. Na žalost tako mora biti. Ljudje pa le hočejo ravnovesje, siti so vseh skrajnosti, hočejo ravnotežje, siti so polstoletnega prevratništva, hočejo izravnavo, hočejo mir.

Kaj pa zdaj?

Revolucije žrejo svoje otroke, ali ne. Če jih ne požrejo, revolucije nikoli ni konca. To smo dodobra izkusili, nazadnje leta 1971, ko so Kardelj, Popit in Kraigher oznanili, da revolucija še traja.

Čaka nas ali pohod iz prejšnje skrajnosti v drugo, novo, ali pa bo tokratne prevratnike požrl njihov lastni nedavni prevrat. To bi bil zadnji prevrat: iz skrajnosti v ravnotežje, ki ga skrajneži kajpak ne morejo politično preživeti. Se pravi, v svojih lastnih strankah bodo zdajšnji voditelji potisnjeni ob rob in na vrh bodo prišli novi, ljudje ravnotežja. Ali pa se bodo zdajšnji prevratniki spremenili, v politiki to ni težko, v ljudi sredine in ravnotežja, v ljudi odprte ravne planjave, na kateri niso strelski jarki in

bunkerji in grobovi, tega imamo dosti, temveč je ravno polje, obdelano za setev in za žetev, je mir.

Če ne bo tako, bodo pa morale priti nove stranke, novi ljudje, ki bodo ponudili ljudstvu to, kar hoče: ravnotežje, mir.

To, kar tu imenujem ravnotežje kot nasprotje prevešenosti družbe v skrajnosti, ni kompromisarstvo, slogaštvo ali kaj podobnega. To je sposobnost za politično življenje in za prihodnje politične spremembe brez prevratov, brez skrajnosti in brez skrajnežev. Razviti svet zna tako živeti že kar nekaj časa. Kdaj je bil zadnji pravi prevrat v Angliji, na Švedskem, v Švici? Da pridemo do tega, bo torej treba, kar zadeva zdaj vladajoče stranke, pač malo potrpeti.

Mislím, da se je Slovenija v tem stoletju z vsemi njegovimi in z vsemi svojimi grenkimi izkušnjami toliko razvila, da je ta trenutek sposobna malo potrpeti, potem pa tako ali drugače, s temi ali z drugimi političnimi voditelji, zaživeti uravnoteženo politično življenje.

9. Kako bo z Jugoslavijo?

Tudi o tem bi rad rekel malo več.

Čez najhujše smo prišli. Pred poldrugim letom, ko je Majniška deklaracija opravila vlogo združitve zunajsistemske opozicije, Temeljna listina pa diferenciacijo znotraj sistema in odvzela moč in vpliv „boljševikom“, antireformnim silam ali kakor jim že kdo reče, so se razmerja moči v državi spreminjala od dneva do dneva. Pred letom dni, ko so slovenski komunistični reformisti zdržali v Beogradu pritisk vse preostale Jugoslavije in hrvaški molk, armada pa se je še imela vsaj za enakovredno „republiko“ po političnem vplivu, če ne kar za vrhovnega političnega razsodnika, so se razmerja moči spreminjala celo od ure do ure; to je dobro vedela tudi opozicija in se tisto noč pripravila na najhujše. Potem so amandmaji k slovenski ustavi in ves nadaljnji razvoj omogočili pomladne svobodne volitve, prelom na Hrvaškem je pripomogel svoje, in zdaj ne gre več za ure, niti za dneve in tedne ne več. Čez najhujše smo prišli.

Čez to najhujše nismo prišli, to je zelo važno, praznih rok, zbegani in do konca zdelani. Nasprotno: prišli smo z vsem bistvenim, kar so Slovenci zahtevali zase s podpisi pod Temeljno listino ter Majniško deklaracijo in na volitvah.

Zato je zdaj možen miren razgled in preudarek.

V Jugoslaviji ostanemo lahko le, če bo postala konfederacija, ki bo med seboj povezana toliko, kot so države Evropske gospodarske skupnosti zdaj. Nič bolj. Že tolikšna povezava, kot jo predvideva Evropa 1992, za Slovenijo v Jugoslaviji ne pride v poštev. Slovenija ne more ostati, na primer, niti v carinski in monetarni uniji z Jugoslavijo.

Jugoslavija ne razpada zato, ker se nekaj politikov ne bi znalo sporazumeti. Politiki se zmeraj lahko sporazumejo, če jim korist tako kaže. Jugoslavija bo razpadla zaradi zadev, za katere konec koncev v politiki zmeraj gre: razpadla bo zato, ker v najbogatejši žitnici južne Evrope ob najboljši letini ne morejo pridelati žita ceneje kot po dva dinarja in pol za kilogram, na svetovnem trgu pa je tako žito ta čas po dinar in pol. In ker enaka usodna nesorazmerja med srbskimi proizvodnimi stroški in svetovnimi cenami veljajo tudi za smederevsko železo, kragujevske avtomobile, niške televizorje in tako naprej. Zato carinska unija s Srbijo ni sprejemljiva.

Sprejemljiva ni niti monetarna unija. Srbija ni na taki stopnji družbe-

nega razvoja, da bi monetarni sistem tam imeli za narodnogospodarski instrument, temveč imajo v Srbiji vsi, režim in opozicija in bankirji in gospodarstvo in naposled sleherni mali obrtnik ali kmet, narodno in emisijsko banko za samopostrežno korito, h kateremu politika ene pripušča, druge pa odganja od njega, ker je bojda tako vedno bilo in vedno bo na tem svetu.

Ne glede na to, ali bodo v Srbiji vladali Miloševićevi nacionalboljševiki ali pa opozicijski blok, če tam lahko sploh pride do takega bloka, ni upanja, da bi se lahko spremenile bistvene konstante današnje srbske politike:

odnos do Kosova in Vojvodine ter s tem do civilne družbe, pravne države, človeških pravic,

gospodarsko stanje, ki bo, obremenjeno še s Kosovom, prej slabše kot boljše, in zgoraj opisana „monetarna miselnost“, da ji tako rečem,

tendence po kulturni in civilizacijski samozadostnosti, ki se prej krepijo kot slabijo in postajajo podobne že orientalskim islamskim avtarkijam: po tem, s kakim složnim sovraštvom zavračajo vsakogar, ki jim ne govori po volji, kake ameriške senatorje ali koga drugega, je videti, da ustvarjajo v Srbiji občutek oblegane trdnjave in džihada, svete vojne proti sovražnemu zahodnemu svetu, h kateremu prištevajo tudi Slovenijo in Hrvaško.

Seveda ni rečeno, da se to kdaj pozneje ne bo spremenilo. A za zdaj in za dogledno prihodnost je tako.

Taka Jugoslavija pa ne more izpolniti zahtev iz programa Demosa, ki je dobil večino na volitvah, niti ni v skladu z jasnimi stališči Temeljne listine o tem, kakšno Jugoslavijo hočemo. Če torej k Demosovi volilni večini prištejemo še tiste med 400.000 podpisniki Temeljne listine, ki so v glavnem volili „levo“, imamo večino slovenskega volilnega telesa. Njegova odklonitev take Jugoslavije, kot se obeta z naštetimi značilnostmi srbske politike, je jasno izražena.

Na vprašanje o »resnični odločitvi: sami ali z drugimi, kako sami, kako in s kom drugim« bo večina Slovencev odgovorila, niti malo ne dvomim, takole: sami, a v tesno povezani Evropi svobodnih držav, narodov in regij.

Evropski politiki, ki se zdaj trudijo dopovedati Slovencev in Hrvatov, naj ne mislijo na izstop iz Jugoslavije, bi storili bolje, če bi se pripravljali na to, kako pomagati preprečiti v Jugoslaviji vojno za Bosno in Hercegovino ter za druga narodnostno mešana ozemlja.

Kajpak oni ne bodo mogli dosti storiti. Glavno breme bo v tem pogledu nosila Jugoslovanska ljudska armada kot braniteljica suverenosti jugoslovanskih narodov ter ustavnosti in zakonitosti. Če bo to ostala, bo sposobna zagotoviti, da bo svobodno in demokratično izražena volja vseh njenih narodov tudi mirno uveljavljena, kakor se spodobi sredi Evrope ob koncu dvajsetega stoletja.

10. Kaj je po mojem mnenju glavna značilnost nove slovenske vlada-vine po njenih »eksperimentalnih sto dneh« (ki se meni ne zdijo eksperimentalni), sem že povedal.

Sicer pa so o teh sto dneh že vsi vse rekli. Ne strinjam se z vsem, kar so naprtili Demosovi vladi. Na primer z očitki o tem, da vlada preveč potuje. Za utrditev položaja Slovenije v svetu in sploh vednosti o Sloveniji prav nič preveč ne potujejo, naj le še potujejo, tudi če to nekaj stane. Vprašanje je bolj, koliko nas bo stalo to, da se pri tem dajo zlorabiti, na primer ta čas avstrijskim politikom v njihovem predvolilnem boju: ali bomo po Peterleto-

vem prijateljevanju s Haiderjem utrpeli škodo na naši narodni substanci na Koroškem, že zaradi objokovanja koroških nacističnih nasilnikov nad Slovenci, odpeljanih po drugi vojni, bodo vedeli povedati koroški Slovenci – ali je njegov obisk pri Krainerju morebiti (pravim: morebiti) pripomogel k povodnji zahtev za vrnitev posestev pri nas avstrijskim Štajercem, bodo kmalu vedeli naši Štajerci – da nas bo Šešerkov avstrijsko-slovenski poker z nuklearko v Krškem veljal kako milijardo dolarjev, plačljivo Hrvatom v gotovini ali pa, ker tega denarja nimamo, z velikimi političnimi koncesijami v prihodnjih konfederalnih pogajanjih v Jugoslaviji, si pa že znamo izračunati. Upajmo le, da se iz teh primerov naglo učijo. Kot že rečeno, malo bo treba potrpeti.

Naj temu dodam, da je vse premalo na očeh časnikov in televizije ter javnega mnenja druga stran: namreč, da nova opozicija ne ve kaj početi. Niti en sam njen alternativni programski, zakonski ali drug predlog ni znan. Kako si slovenska levica predstavlja „polastninjenje“ sedanje „družbene lastnine“? Ali ve predlagati kaj boljšega kot inženir Ante Marković, ki hoče skupno revščino samo še knjigovodsko razdeliti med reveže, ali pa niti toliko kompaktne zamisli nima? Ali ima na področju varstva narave pametnejše programe od vladnih zelenih, ki bi samo zapirali vse po vrsti, ki znajo reči samo »ne«, besede »da« pa ni v njihovem slovarju? Ali ima kompakten socialni program? In tako naprej? Nima, omejuje se na nasprotovanje vladi zaradi nasprotovanja. Tako slabokrvna opozicija pa je slab obet vsaki in tudi slovenski parlamentarni demokraciji. Ali bomo tudi za opozicijo rekli, malo bo treba potrpeti?

11. Strinjam se z mnenjem »reprezentativne skupine naše politične emigracije«. V tem pogledu.

12. Odgovor na vprašanje, »ali gledamo dovolj trezno in vidimo dovolj jasno«, utegne zanimivo pokazati tudi ta anketa.

13. Pisatelju ostane kot vedno in povsod dolžnost javne besede, ki se ji ne sme izogniti, tudi če bi s tem osebno kaj tvegala. Kmet mora sejati žito v vsakršnih časih, a da javno pove svoje mnenje o tem, kakšni časi so, od kmeta ljudje ne zahtevajo. Pek mora peči kruh tudi v časih lakote, ni mu pa treba pisati pamfletov zoper oblast, ki je lakoto povzročila, tega ne pričakujemo od njega. Od pisatelja pa njegov narod pričakuje, da javna beseda, kadar je potrebna, ne bo ostala neizrečena.

2. septembra 1990